

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

CRIMINAL CLASSIFICATION OF CRIMES COMMITTED BY INTERNALLY DISPLACED PERSONS

У статті досліджено основні елементи криміналістичної класифікації злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень а також думок та поглядів науковців дозволили автору отримати узагальнені результати та запропонувати наступну класифікацію злочинів, що вчиняються ВПО, зокрема: I. З об'єктом посягання: 1) власність (27,2%): крадіжки; шахрайства; незаконні заволодіння транспортними засобами; 2) здоров'я (3%): умисні тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження; 3) здоров'я населення (9,9%): незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з метою збуту або без такої мети; 4) безпека транспорту (6,5%): порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами; 5) національна безпека (5,9%): державна зрада; колабораційна діяльність; 6) порядок виконання військового обов'язку (1,8%): ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. II. За характеристикою особи злочинця: 1) соціально-демографічні; 2) моральні; 3) психологічні. III. За формою вини: а) умисні (ч.ч. 2-5 ст. 185; ч.ч. 2-5 ст. 190; ст. 186; ст. 121; ст. 122; ч.ч. 2, 3 ст. 309; ст. 307; ст. 289; ст. 263; ст. 115; ч.ч. 2-4 ст. 296; ст. 111; ч.ч. 3-8 ст. 111-1; ст. 336 КК); б) необережні (ч.ч. 2, 3 ст. 286 КК). IV. За мотивом та причинами, відповідно до мотиваційного критерію, з урахуванням об'єкту посягання: 1) корисливі; 2) ідеологічні; 3) насильницькі; 4) ситуативні; 5) нетипові. V. За способом вчинення: злочини, що вчиняються із попередньою підготовкою та подальшим приховуванням слідів; злочини, що вчиняються без підготовки, але з подальшим приховуванням слідів; злочини, що вчиняються без підготовки, але з подальшим приховуванням слідів; з підготовкою, але без подальшого приховування (маскування). VI. За обставинкою вчинення: 1) за місцем: а) за адміністративно-територіальною одиницею (місто, село); б) за місцевістю (в населеному пункті, поза населеним пунктом); в) за місцем мешкання (в межах регіону реєстрації та проживання, поза межами регіону реєстрації та проживання); г) за локалізацією відносно району надзвичайного стану: (в районі ведення бойових дій, на окупованих територіях, на підконтрольних територіях, де бойові дії не ведуться); 2) за часом: а) за днем тижня (робочі дні, вихідні та святкові дні); б) за порою року (зима, весна, літо, осінь); в) часом доби (денний час – з 06.00 до 18.00, вечірній та нічний час – з 18.00. до 06.00); 3) за умовами надзвичайного стану (в умовах ведення бойових дій, в умовах окупованих територій, в умовах підконтрольних територій, де бойові дії не ведуться).

Ключові слова: вина, внутрішньо переміщена особа, мотив, обстановка вчинення злочину, причини, спосіб вчинення злочину.

The article examines the main elements of the forensic classification of crimes committed by internally displaced persons. The study of criminal proceedings materials, as well as the opinions and views of scientists, allowed the author to obtain generalized

results and propose the following classification of crimes committed by IDPs, in particular: I. With the object of encroachment: 1) property (27.2%): theft; fraud; illegal seizure of vehicles; 2) health (3%): intentional serious and moderate bodily harm; 3) public health (9.9%): illegal production, manufacture, acquisition, storage, transportation or shipment of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues for the purpose of sale or without such purpose; 4) transport safety (6.5%): violation of road safety rules or transport operation by persons driving vehicles; 5) national security (5.9%): treason; collaborative activity; 6) the procedure for performing military duty (1.8%): evasion of conscription for military service during mobilization, for a special period, for military service by conscription of persons from among reservists for a special period. II. By the characteristics of the offender: 1) socio-demographic; 2) moral; 3) psychological. III. By form of guilt: a) intentional (parts 2-5 of Article 185; part 2-5 of Article 190; article 186; article 121; article 122; parts 2, 3 of Article 309; article 307; article 289; article 263; article 115; parts 2-4 of Article 296; article 111; parts 3-8 of Article 111-1; article 336 of the Criminal Code); b) careless (parts 2, 3 of Article 286 of the Criminal Code). IV. By motive and reasons, in accordance with the motivational criterion, taking into account the object of the encroachment: 1) self-interested; 2) ideological; 3) violent; 4) situational; 5) atypical. V. By method of commission: crimes committed with prior preparation and subsequent concealment of traces; crimes committed without preparation, but with subsequent concealment of traces; crimes committed without preparation, but with subsequent concealment of traces; with preparation, but without further concealment (disguise). VI. By circumstances of commission: 1) by place: a) by administrative-territorial unit (city, village); b) by locality (in a settlement, outside a settlement); c) by place of residence (within the region of registration and residence, outside the region of registration and residence); d) by localization relative to the area of the state of emergency: (in the area of combat operations, in occupied territories, in controlled territories where combat operations are not conducted); 2) by time: a) by day of the week (working days, weekends and holidays); b) by season (winter, spring, summer, autumn); c) by time of day (daytime – from 06.00 to 18.00, evening and nighttime from 18.00 to 06.00); 3) by state of emergency (in conditions of hostilities, in conditions of occupied territories, in conditions of controlled territories where hostilities are not being conducted).

Key words: *guilt, internally displaced person, motive, circumstances of the crime, reasons, method of committing the crime.*

Актуальність теми. Криміналістична наука традиційно при класифікації злочинів використовувала, кримінально-правову класифікацію даних явищ, регламентовану кримінальним законодавством. Ця тенденція зберігається і на сучасному етапі розвитку криміналістики. На сьогодні інтерес до класифікаційних проблем в сучасній криміналістиці не слабшає. Практично кожне наукове дослідження супроводжується уточненням наявних або побудовою нових класифікаційних конструкцій. Їх якість, можливості наукового і практичного використання багато в чому залежать від тих базисних положень, які використовувалися при їх розробці [1, с. 77].

Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки і відносини сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі [2, с. 335]. Водночас криміналістична класифікація кримінальних правопорушень будь-якої категорії, типу чи виду посідає центральне місце в побудові системи дієвої криміналістичної методики. Більше того, вона має особливе значення у криміналістичній методиці, оскільки виступає підставою систематизації окремих методик розслідування [3, с. 157]. Без логічно обгрунтованої криміналістичної класифікації злочинів вибудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо [4].

На наш погляд, в першу чергу цей аспект стосується саме позазавидових криміналістичних методик, до яких можна віднести і методику розслідування злочинів, що вчиняються ВПО, оскільки в основу розробки цієї методики покладається особливості суб'єкта, фактор часу (воєнний стан, післявоєнний період та ін.), мотив і мета вчинення злочинів, вибір і відношення до предмету посягання, специфіка способів вчинення та слідової картини злочину тощо. Вищезазначене обумовлює своєчасність та необхідність даного дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить про те, що проблематика криміналістичної класифікації злочинів неодноразово була в центрі уваги провідних українських учених-криміналістів, серед яких: О. В. Баулін, В. О. Гусєва, В. А. Журавель, В. П. Колмаков, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, А. В. Кофанов, В. О. Малярова, М. В. Салтєвський, Р. Л. Степанюк, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та інші.

У той же час проблематику криміналістичної класифікації злочинів, що вчинюються ВПО, до цього часу вчені не досліджували.

Метою статті є визначення криміналістичної класифікації злочинів, що вчиняються ВПО.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в криміналістичній науці питання класифікації злочинів залишається дискусійним. По-перше, природа поняття злочину, що використовується в криміналістиці, не є однорідною. По-друге, різними авторами при класифікації злочинів ставляться різні цілі та завдання. Також криміналістична класифікація злочинів проводиться на всіх етапах діяльності слідчого з розслідування злочинів і сприяє її криміналістичній оптимізації в методичному, тактичному і технічному аспектах. Однак практичне значення криміналістичної класифікації злочинів на цьому не обмежується, можна дійти висновку про практичне й наукове значення криміналістичної класифікації злочинів [5, с. 70].

Криміналістична класифікація злочинів обумовлена потребами вдосконалення практики розкриття, розслідування та запобігання злочинам і має важливе значення для криміналістичного аналізу злочинів, дослідження особливостей механізму їх вчинення та, відповідно, розробки ефективних науково-методичних рекомендацій. Головна мета будь-якої класифікації – це відобразити такі типові об'єктивні ознаки, на підставі яких можна групувати об'єкти класифікації, визначати їх місце у категоріальному просторі. Водночас дійсна сутність явищ та їх властивостей може проявитися лише у зв'язку, у порівнянні з іншими, що дає можливість глибше досліджувати явище в цілому, побачити його розвиток і вплив на інші явища [6, с. 53].

У зв'язку з цим потрібно підтримати думки авторів, які невід'ємним елементом криміналістичної методики розслідування злочинів вважають їх криміналістичну класифікацію досліджуваного виду чи групи злочинів, яка вирішує такі завдання під час розроблення наступних елементів методики розслідування: по-перше, деталізує структуру криміналістичної характеристики злочинів, яка включає загалом доволі широкий спектр елементів, які не завжди є ключовими для формування криміналістичної характеристики конкретного виду кримінального правопорушення; по-друге, уточнює систему обставин, яка підлягає встановленню під час досудового розслідування; по-третє, уточнює організаційну складову методики розслідування, зокрема коло суб'єктів між якими повинна бути організована взаємодія під час розслідування; по-четверте, конкретизує слідчі ситуації, які можуть бути сформовані як типові для кожного етапу розслідування конкретного кримінального правопорушення; по-п'яте, уточнює необхідність та різновиди спеціальних знань під час розслідування злочинів [7, с. 124–125].

Криміналістична класифікаційна система включає в свою структуру такі елементи як клас, рід, вид і група. При цьому кожна з цих частин володіє одночасно певною специфікою і спільністю ознак. Так, наприклад, вид злочину характеризується сукупністю ознак, загальних для виду і групи, що входять в нього, але в групі виділені злочини з більш конкретними ознаками, що відрізняють дану групу від інших сукупностей злочинів [5, с. 70].

Отже за тими видами і групами кримінальних правопорушень, які набули поширення в різних сферах суспільного життя і характеризуються різноманітністю способів, слідів посягання та інших елементів злочинного механізму, вагомою передумовою формування методики розслідування, разом із криміналістичною характеристикою, виступає їхня криміналістична класифікація [8, с. 22].

Загалом під криміналістичною класифікацією кримінальних правопорушень науковці розуміють їх систематизацію за криміналістично значущими підставами, що сприяє формуванню їх криміналістичних характеристик і розробленню окремих криміналістичних методик [9, с. 420]. Тобто її створення і застосування доцільно тоді, коли кримінально-правової класифікації недостатньо для всебічного криміналістичного аналізу певної групи або виду кримінальних правопорушень [8, с. 22].

Одним із найбільш складних питань дослідження криміналістичної класифікації злочинів при розробці окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі злочинів ВПО, є підстави (критерії) за якими така класифікація здійснюється, а також ступеня узагальнення (рівня конкретизації) відповідних рекомендацій [10, с. 240–241].

Вчені наголошують, що на сьогодні система класифікації злочинів складається з двох підсистем: а) кримінально-правової класифікації, побудованої за родами, видами, складами та способами вчинення злочинів, а також за об'єктивними та суб'єктивними ознаками, які містяться в кримінально-правових нормах; б) криміналістичної класифікації злочинів, в основі якої лежить кримінально-правова класифікація [11].

У цьому контексті слухними є висновки О. В. Одерія, який зазначає, що кримінально-правова класифікація злочинів передусім сприяє появі самого об'єкта (злочину), до якого надалі можливим стає додавання (приєднання) ознак криміналістичного характеру, тобто, по суті, є керівництвом, основою для формування дійсно криміналістичних класифікацій цього об'єкта, і, зрештою, для побудови окремих методик їх розслідування [12, с. 61–62].

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що на сьогодні існують два полярні підходи з приводу кількості та змісту підстав (критеріїв) для криміналістичної класифікації як елементу окремої методики розслідування, зокрема: 1) пропонується один критерій для класифікації; 2) пропонується кілька критеріїв для класифікації. Серед прихильників першого підходу можна зазначити О. А. Самойленко, який досліджуючи криміналістичну класифікацію злочинів, вчинених із використанням обстановки кіберпростору, зазначив, що в основу криміналістичної класифікації досліджуваної категорії злочинів повинен бути покладений один критерій поділу на групи злочинів, який буде мати криміналістичне значення [13, с. 163]. Інший підхід підтримує переважна більшість вчених, наприклад, А. В. Іщенко, досліджуючи проблеми криміналістичної класифікації злочинів, визначив, що вона може бути проведена за кількома загальними ознаками, а саме: відповідно до інститутів кримінального законодавства; залежно від суб'єкта їх вчинення; залежно від потерпілого – його віку, статі, стану здоров'я, місця проживання; залежно від способу вчинення злочинів; залежно від сфери їх вчинення – побут, дозвілля, виробництво, наука, культура, спорт тощо; залежно від місця вчинення злочину [14, с. 271].

У криміналістиці пропонуються й інші класифікації злочинів за такими групами: 1. Класифікації злочинів, пов'язані із суб'єктом злочину, що вчиняються: одноособово та групою; вперше і повторно; особами, що перебувають в особливих стосунках з безпосереднім об'єктом посягання, та такими, що не є в таких стосунках; дорослими злочинцями і неповнолітніми; чоловіками і жінками. 2. Класифікація злочинів, пов'язаних з об'єктом злочину: за особою потерпілого; за характером безпосереднього предмета посягання; за місцем розташування безпосереднього предмету посягання; за способами і засобами охорони безпосереднього предмета посягання. 3. Класифікації злочинів, пов'язаних з об'єктивною стороною злочинів: за способом вчинення злочину; за способом приховування злочинів, якщо він не входить як складова частина до способу вчинення злочину. 4. Класифікації злочинів, пов'язаних із суб'єктивною стороною злочину: вчинені заздалегідь обдуманим наміром і з наміром, що раптово виник [15, с. 11].

Кожна із наведених класифікацій є підґрунтям не лише для висування слідчим під час розслідування криміналістичних версій, знання та розуміння останніх дозволяє слідчому визначити причинно-наслідкові зв'язки кримінальної події, що забезпечує ефективність у виявленні, зборі та обробці доказової інформації [16, с. 174].

Можливі й інші класифікації, до яких належать такі: а) за способом вчинення злочину; б) за ступенем приховання, маскуванню злочину; в) за злочинним досвідом особи, яка вчинила злочин; г) за місцем їх вчинення: злочини, місце вчинення яких локалізується в просторі; злочини, місце вчинення яких не має певного територіального характеру, а пов'язане з якою-небудь організаційною структурою, системою [00, с. 365].

У свою чергу, створення міжвидових методик розслідування злочинів, зокрема вчинених ВПО, обумовлює більшої конкретизації та врахування специфіки суб'єктів і способів їх кримінально-протиправних дій, а також засобів й прийомів їх викриття та доказування.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що обов'язковими ознаками, за якими потрібно класифікувати злочини, що вчиняються ВПО, є: 1. Об'єкт злочину. 2. Особа злочинця. 3. Форма вини. 4. Мотив та причини вчинення злочинів. 5. Способи вчинення злочинів (сумісні за очевидним чи неочевидним рисами). 6. Обстановка вчинення злочинів.

1. *Об'єкт злочину*. Досліджуючи класифікацію злочинів, які вчинюються ВПО, за об'єктом посягання, зазначимо що на сьогодні дана категорія осіб вчиняє лише окремі з них.

В особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК) станом на 1 травня 2025 року міститься 410 статей, що передбачають склади кримінальних правопорушень. Але в кожному з розділів Особливої частини КК «працює» лише кілька статей. М. І. Хавронюк проаналізувавши статистичні дані лише за тими статтями, за якими в останні три роки обліковувалась

понад одна тисяча кримінальних правопорушень щороку, дійшов висновку, що таких статей усього 43, тобто 10% від всіх статей Особливої частини КК [18, с. 297–298].

Ю. М. Тарасенко, досліджуючи злочинність ВПО, зазначила, що у 2017 р. ці особи найчастіше вчиняли шахрайства, крадіжки та підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток штампів [19, с. 94]. Ядро кримінальних правопорушень ВПО до повномасштабного вторгнення складали ті, об'єктом посягання яких були суспільні відносини у сфері власності; суспільні відносини у сфері авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування та суспільні відносини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін. Їх найчастіше вчиняли ВПО у не окупованих частинах Донецької та Луганської областей, м. Києві, Київській та Дніпропетровській областях [20, с. 5].

Проведений Ю. М. Тарасенко аналіз кримінальних правопорушень ВПО не дозволяє деталізувати коло таких кримінально-протиправних дій взагалі і злочинів зокрема. Крім того, сегмент емпіричного матеріалу на момент закінчення дослідження стосувався переважно періоду військової агресії РФ до повномасштабного вторгнення, але спектр злочинних посягань ВПО після 24.02.2022 р. значною мірою змінився. Зазначене унеможливило використовувати в повному обсязі результати її дослідження для розробки окремої міжвидової методики розслідування злочинів ВПО.

З погляду на висловлене, привертає увагу думка В. В. Тіщенко, який пропонує побудову криміналістичної класифікації злочинів за об'єктом (предметом) посягання з виділенням п'яти груп злочинів: 1) базові злочини, що визначають її основну спрямованість; 2) допоміжні, що спрямовані на забезпечення успішного безперешкодного здійснення такої діяльності; 3) споріднені – схожі за багатьма ознаками з базовими, але й мають деякі кримінально-правові та криміналістичні відмінності; 4) побічні – злочини, супутні базовим, що вчиняються одночасно з останніми внаслідок впливу різних об'єктивних і суб'єктивних факторів; 5) нетипові – окремі злочини, непов'язані з основним напрямом злочинної діяльності, але вчиняються у той же період, що й базові [21, с. 44].

Зокрема вивчення кримінальних проваджень, а також матеріалів оперативно-слідчої практики дало змогу встановити, що ВПО вчиняють 95% злочинів, об'єктом яких виступають: 1) власність (27,2%): крадіжки (ч.ч. 2-5 ст. 185 КК) – 22,4%; шахрайства (ч.ч. 2-5 ст. 190 КК) – 2,4%; грабежі (ст. 186 КК) – 2,4%; інші – менше 0,1%; 2) здоров'я (3%): умисні тяжкі тілесні ушкодження (ст. 121 КК) – 2,5%; умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 122 КК) – 0,5%; інші – менше 0,1%; 3) здоров'я населення (9,9%): незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ч.ч. 2, 3 ст. 309 КК) – 7,6%; незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК) – 2,3%; інші – менше 0,1%; 4) безпека транспорту (6,5%): порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ч.ч. 2, 3 ст. 286 КК) – 4,1%; незаконні заволодіння транспортними засобами (ст. 289 КК) – 2,4%; інші – менше 0,1%; 5) громадська безпека (1,8%): незаконні поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК) – 1,8%; інші – менше 0,1%; 6) життя (4%): умисні вбивства (ст. 115 КК) – 4%; інші – менше 0,1%; 7) громадський порядок і моральність (1%): хуліганства (ч.ч. 2-4 ст. 296 КК) – 1%; інші – менше 0,1%; 8) національна безпека (5,9%): державна зрада (ст. 111 КК) – 2,9%; колабораційна діяльність (ч.ч. 3-8 ст. 111-1 КК) – 3%; інші – менше 0,1%; 9) порядок виконання військового обов'язку (1,8%): ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336 КК) – 1,8%; інші – менше 0,1%; 10) інші – менше 5%.

2. Особа злочинця. У даному дослідженні особа злочинця відіграє особливе значення, оскільки цей критерій є базовим для розробки окремої методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО, як елемент, що сполучає різноаспектні причинно-наслідкові зв'язки в одну міжвидову групу кримінально-протиправних дій, спрямованих на різні об'єкти посягання.

Аналіз матеріалів оперативно-слідчої практики показав, що важливими ознаками для ВПО, які вчиняють злочини, є: 1) соціально-демографічні; 2) моральні; 3) психологічні.

Отже, за характеристикою особи злочинця пропонуємо класифікувати всі злочини, які вчиняються ВПО, за такими критеріями: а) за статтю (жінки, чоловіки); б) за віком (неповнолітніми

та дорослими особами у віці 18–25 років, 25–35 років, 35–45 років, 45–50 років, понад 50 років; в) за кількісним складом учасників (одноосібні, ті що вчинюються групою осіб); г) за сімейним станом (одружені; неодружені/розлучені); д) за рівнем освіти (середня, професійна (професійно-технічна), фахова передвища (неповна вища), вища, інша); е) за робочою зайнятістю та родом діяльності (ВПО, що не мали постійного місця роботи, працевлаштовані); є) місце проживання (а) місцевість: місто, село; б) житло: власне, орендоване, надана державою у зв'язку із набуттям статусу ВПО; ж) за ступенем зв'язку злочину із статусом ВПО (статус ВПО є обумовленою особливістю вчинення злочину, статус ВПО не є обов'язковою ознакою); з) за наявністю кримінального досвіду (раніше засуджені, не судимі); и) за фізіологічним станом (у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, у тверезому стані); і) за ступенем зв'язку статусу ВПО та об'єктом посягання (статус ВПО є обов'язковою ознакою злочину і використовується як засіб для його вчинення, статус ВПО не використовується як засіб для вчинення злочину); й) за психічним станом: злочини що вчинені у зв'язку із психічним захворюванням, інші; к) за психологічним станом: (агресивність, жорстокість, цинізм, грубість, егоцентризм, дезорієнтація, рівень стресостійкості, уразливість до соціально-побутових та фінансових проблем і втрат, стан сп'яніння на момент вчинення злочину та ін.).

3. *Форма вини.* Іншим критерієм для класифікації є форма вини, згідно якої всі злочини, що вчиняються ВПО, поділяються на умисні (ч.ч. 2-5 ст. 185; ч.ч. 2-5 ст. 190; ст. 186; ст. 121; ст. 122; ч.ч. 2, 3 ст. 309; ст. 307; ст. 289; ст. 263; ст. 115; ч.ч. 2-4 ст. 296; ст. 111; ч.ч. 3-8 ст. 111-1; ст. 336 КК) і необережні (ч.ч. 2, 3 ст. 286 КК). У криміналістичному сенсі цей аспект відіграє важливе значення для практики розслідування зазначених кримінальних правопорушень, оскільки значна частина умисних злочинів вчиняється ВПО із попередньою підготовкою та подальшим приховуванням слідів, а отже і дії слідчого щодо встановлення осіб, які їх вчинили, а також зібрання доказової бази вимагають більш вищого рівня організації, залучення ширшого спектру процесуальних дій, більшого кола працівників, які сприяють розслідуванню тощо. На це значною мірою впливає також злочинний досвід або набуті злочинні знання чи навички, а також відпрацювання чи моделювання злочинцями своєї поведінки та ін.

4. *Мотив та причини вчинення злочинів.* Мотив вчинення злочину – це внутрішнє спонукання до вчинення злочину, це рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення до вчиненого діяння [22, с. 81]. Тобто це психологічний або емоційний стимул, який пов'язаний із задоволенням певних потреб чи інтересів злочинця і є однією з обов'язкових ознак суб'єктивної сторони злочину, особливо в умисних злочинах.

Існує три основні концепції щодо визначення природи мотивації суспільно небезпечної поведінки, у межах яких розглядалися причини злочинності в цілому і мотивація кримінальної поведінки особи зокрема, а саме: антропологічна (біологічна); психологічна; соціологічна (соціально-психологічна) [23, с. 186].

З криміналістичної точки зору досліджувала це питання А. С. Гупалюк, яка визначила, що класифікація мотивів злочинів, побудована на основі критерію правової, моральної та політичної оцінки, має наступний вигляд: I. «Низькі», суспільно-небезпечні мотиви 1. Політичні (антидержавні) мотиви, що виникають у зв'язку з суспільно-політичними відносинами: а) національна, расова, етнічна ворожнеча чи неприязнь; б) помста за державну чи суспільну діяльність тощо. 2. Релігійні мотиви та мотиви, що виникають із забобонів та пережитку місцевих звичаїв: а) релігійний фанатизм, ворожнеча до невіруючих та інакомислячих; б) забобони; в) мотиви, що витікають з пережитку місцевих звичаїв (кровна помста тощо). 3. Особисті низинні мотиви: а) корисливість; б) хуліганські спонукання; в) помста; г) сексуальні спонукання, пов'язані зі збоченою статевою потребою або із задоволенням статевої потреби аморальним способом тощо. II. Суспільно-нейтральні мотиви злочину: а) образа у зв'язку з діями потерпілого чи інших осіб; б) сором, захоплення, жалість, співчуття; в) захоплення будь-якими предметами або якоюсь діяльністю, позбавленою низинного характеру. III. Суспільно позитивні мотиви 1. Мотиви, що пов'язані з політичними та соціальними інтересами особи: а) захист державних або суспільних інтересів від суспільно-небезпечного посягання; б) науковий інтерес; в) альтруїзм тощо. 2. Особисті мотиви: а) захист особистих прав та інтересів від суспільно небезпечного посягання; б) родинні почуття; в) дружні почуття; г) кохання [24, с. 45–46]. Із досліджених об'єктів злочинів, вчинюваних ВПО, найбільшу увагу привертають ті мотиви, які становлять діалектичний зв'язок із причинами та умовами, що детермінують злочинність внутрішньо переміщених осіб.

Серед таких причин та умов Я. В. Ступник, Ю. М. Тарасенко виділяють: а) відсутність належного житла та житлових умов; б) відсутність роботи; в) психологічний стрес; г) відсутність

належної фінансової підтримки з боку держави; д) неякісність соціальних послуг, а також нерівність економіко-соціального захисту окремих верств населення; е) зростання міжнаціональної напруженості, виникнення конфліктів між місцевим населенням та внутрішньо переміщеними особами тощо [25, с. 171–172]; є) зростаюча психологічна напруженість; ж) соціальна дезорганізація; з) некомфортність нових житлових умов; і) різність регіональних культур і субкультур; к) протилежні політичні погляди [26, с. 266] тощо.

Отже, оцінивши різні підходи до класифікації мотивів вчинення злочинів, а також враховуючи запропоновану нами вище класифікацію за об'єктом посягання, нами пропонується така класифікація злочинів ВПО за мотивом та причинами, відповідно до мотиваційного критерію: 1) корисливі, які детермінуються фінансово-матеріальними проблемами (крадіжки, шахрайства, грабежі, злочини пов'язані із незаконним обігом наркотиків, незаконні заволодіння транспортними засобами); 2) ідеологічні, які детермінуються політичними переконаннями та/або морально-ідеологічними чинниками (державні зради, колабораційна діяльність, ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період); 3) насильницькі, які детермінуються психоемоційним станом, соціальними та культурними протиріччями з місцевим населенням, низьким рівнем стресостійкості, страхом та/або вживанням на цьому фоні алкогольних чи наркотичних речовин (умисні вбивства, умисні тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження); 4) ситуативні, які детермінуються місцем та/або певними оточуючими умовами, наприклад місцевості, які притаманні злочинам ВПО, що опинилися у цих умовах вперше (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами). Чіткого мотиву вчинення не простежується; 5) нетипові, вчинення яких не пов'язано із внутрішнім переселенням осіб та негативними соціальними умовами, в яких вони опинилися. У криміналістичному сенсі ці злочини вчиняються за обставин, що характерні для злочинів конкретних видів чи груп взагалі. Тобто політико-соціальний статус ВПО, обставини та умови, пов'язані із внутрішнім переміщенням, не притаманні для таких злочинів як детермінуючий чинник (хуліганства, незаконні поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, незаконний обіг наркотиків).

5. *Способи вчинення злочинів.* О. Мусієнко відзначає, що криміналістична класифікація злочинів здійснюється на основі широкого кола підстав і критеріїв. Підставами криміналістичної класифікації злочинів зазвичай є узагальнені відомості про типи злочинної діяльності й окремі елементи криміналістичної характеристики різних видів злочинів, особливо тих, групування яких забезпечує найбільш результативну і цілеспрямовану діяльність слідчого. У цьому аспекті найбільший інтерес викликають спосіб учинення злочину, обстановка, а також місце й час, що минув із моменту вчинення злочину, включаючи сферу злочинної поведінки, типологічні та інші особливості злочинця, його кримінальний досвід, типологічні характеристики потерпілих. Усе це забезпечує класифікацію злочинів на різних рівнях (родовому, видовому) [27].

У криміналістичній літературі спосіб вчинення злочину розглядається у двох значеннях як: а) моноелемент, який охоплює безпосередні злочинні дії, відповідальність за які передбачено відповідними нормами КК України; б) поліелемент, який включає: підготовку, безпосереднє вчинення, приховування та маскуванню.

За способом вчинення усі злочини, які вчинюються ВПО можна поділити на: злочини, що вчиняються із попередньою підготовкою та подальшим приховуванням слідів; злочини, що вчиняються без підготовки, але з подальшим приховуванням слідів; злочини, що вчиняються без підготовки, але з подальшим приховуванням слідів; з підготовкою, але без подальшого приховування (маскування) .

Водночас конкретні способи та знаряддя вчинення злочинів ВПО залежать від конкретного об'єкту посягання, які нами визначено вище. Це питання буде розглянуто більш детально далі [Див. підрозділ 2.2].

6. *Обстановка вчинення злочинів.* Наступним критерієм для класифікації злочинів, вчинених ВПО є обстановка вчинення.

Криміналістично значущою ознакою також прийнято вважати й ситуаційний аспект злочинної діяльності, який є вельми важливим для криміналістики, оскільки його врахування дозволяє, наприклад, здійснити наукові розробки диференційованих методичних рекомендацій, що відображають специфіку розслідування схожих видів (або певного виду) злочинів залежно від того, є очевидні чи їх немає, в якому регіоні, в який час, у приміщенні чи поза ним вчинено злочин. Ці та інші ситуаційні чинники істотно впливають на специфіку здійснення розслідування,

а саме: на його організацію і планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та систем слідчих дій і заходів щодо їх розв'язання [Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків: Право, 2021. 448 с., с. 236].

У криміналістиці обстановка вчинення злочину розглядається як багатогранний елемент, який включає в себе місце, час, умови та ін.

Висновки. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що обов'язковими ознаками, за якими потрібно класифікувати злочини, що вчиняються ВПО, є: 1. Об'єкт злочину. 2. Особа злочинця. 3. Форма вини. 4. Мотив та причини вчинення злочинів. 5. Способи вчинення злочинів (сумісні за очевидним чи неочевидним рисами). 6. Обстановка вчинення злочинів.

Список використаних джерел:

1. Буга А. Ю. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2 (27). С. 77–83.
2. Федосова О. В. Криміналістична класифікація корисливо-наслідницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. *Юридична наука*. 2019. № 7(97). С. 334–344.
3. Наумкін О. О. Сутність та криміналістична класифікація сексуального насильства в умовах війни. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. №3 (30). С. 156–169.
4. Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення з суміжними поняттями. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduv/2010_2/sbvvisp.pdf
5. Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Правові горизонти*, 2019. Вип. 16. С. 69–75.
6. Малярова В. О. Криміналістична класифікація злочинів проти моральності у сфері ставих стосунків. *Європейські перспективи*. 2013. № 2. С. 53–57.
7. Юрченко П. Ю. Предмет злочину як підстава криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із порушенням порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю. *Держава та регіони*. 2020 р. № 3 (69). С. 123–128.
8. Вахрушев О. В. Методика розслідування службової недбалості: дис. ... докт. філософії : 081 Право / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2021. 246 с.
9. Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В.А. Журавель [та ін.] : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл та допов. К. : Ін Юре, 2016. 640 с.
10. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.
11. Щур Б. В. Проблеми співвідношення кримінально-правової та криміналістичної класифікації злочинів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2016. Вип. 3. С. 217–224.
12. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528.
13. Самойленко О. А. Криміналістична класифікація злочинів, вчинених із використанням обстановки кіберпростору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 49. С. 162–166.
14. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія. Київ : НАВСУ, 2003. 359 с.
15. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.
16. Комаринська Ю. Б. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 4. С. 170–175.
17. Криміналістика: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
18. Хавронюк М. І. Злочинність в Україні у 2019-2024 роках: рівень, структура, динаміка, прогнози. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Вип. 89. С. 295–303.
19. Тарасенко Ю. М. Злочинність внутрішньо переміщених осіб в Україні як нове явище кримінальної дійсності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 50. Том 2. С. 91–95.

20. Булгакова Ю. М. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук ступеню канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2023. 20 с.
21. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
22. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України: Загальна частина.: підручник. Харків: Право, 2010. 236 с.
23. Оболенцев В. Ф. Нові кримінологічні теорії та перспективи розвитку кримінології в Україні. *Проблеми законності*. 2012. № 120. С. 183–194.
24. Гупалюк А. С. Криміналістичні методи і засоби встановлення мотивів та мети вчинення злочину : дис... доктора філос. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2023. 263 с.
25. Ступник Я. В. Причини та умови вчинення злочинів внутрішньо переміщеними особами. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2016. Вип. 12. С. 168–175.
26. Тарасенко Ю. М. Щодо впливу внутрішньо переміщених осіб на стан злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Випуск 31. С. 265–273.
27. Мусієнко О. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються за допомогою обману, як елемент криміналістичної методики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. Вип. 5/2. С. 109–114.